

Hassân'ın *Mihr ü Müşteri*'sinin Yeni Bir Nüshası ve Bilinen Nüshaya Katkıları*

ESMA ŞAHİN**

A New Copy (Nushah) of Hassan's *Mihr u Mushtari*
And Its Contributions to the Known Copy

Ö Z E T

Doğru edebiyatlarındaki klâsik aşk mesnevileri arasında *Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşteri* hikâyeleri önemli bir yer tutar. Gök cisimlerinin kişileştirilmesi veya isimlerinin insanlara ad olarak konması üzerine kurulu olan bu hikâyelerin kaynağı İran edebiyatıdır. *Mihr ü Müşteri* Celâyirîler dönemi şairlerinden Assâr-ı Tebrîzî (ö.784/1382)'nin eseridir. Konu bakımından farklı bir eser ortaya koyma isteğiyle kaleme alınmış olan bu mesnevi Türk Edebiyatında da ilgi görmüş ve eserin tercümelere yapılmıştır.

İlk örnekleri 11-13. yüzyıllardan itibaren verilmeye başlanan mesnevi türünün önemli gelişme kaydettiği dönem II. Murad (1421-1451) dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde mesnevi türünde telif veya tercüme pek çok eser kaleme alınırken aşk mesnevilerinde daha çok tercüme eserler rağbet görmüştür. *Mihr ü Müşteri* tercümelerinin ilki olarak bilinen Hassân'ın eseri de bu dönemde yazılmış olup yine Farsçadan tercüme olan Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i ve Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümayûn*'u gibi II. Murad'a takdim edilmiştir. Eserin Fransa Milli Kütüphanesi'nde bir nüshasının bulunduğu bilinmekteydi. Bu makalede Baviera Devlet Kütüphanesi yazmaları arasında tespit edilen yeni bir nüshasının tanıtımı yapılmış ve yeni nüshanın bilinen nüshaya katkıları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bilinen nüshanın tanıtımına ve yeni nüshanın eksiklerini tamamlayıcı özelliklerine de yer verilmiştir.

ABSTRACT

Mihr u Mah and Mihr u Mushtari stories have an important place among the classical love mathnawis in Eastern literature. Iranian literature is the source of these stories which include the personification of celestial bodies and the use of their names as human names. *Mihr u Mushtari* is the work of Assâr-ı Tebrîzî (ö.784/1382), one of the poets of the Jalairs' period. This work, which was written with the desire to reveal a different mathnawi in terms of subject, had been also received interest in Turkish Literature and translated into Turkish by some poets.

It is accepted that the reign of Murad II (1421-1451) is a prominent period for the development of the genre of mathnawi which the first examples of it began to be given as from the 11-13th centuries. While many original and translated works were written in the mathnawi genre in this period, translated works were more popular in love mathnawis. The work of Hassân, known as the first of the *Mihr u Mushtari* translations, was also written during this period and presented to Murad II as in Şeyhî's *Husrav u Shirin* and Cemalî's *Huma vü Humayun*. It is known that there has been a copy (nushah) of the work in the National Library of France. Recently, a new copy (nushah) of *Mihr u Mushtari* was found in Bavarian State Library. In this article, the new copy of *Mihr u Mushtari* was introduced and the contributions of the new copy to the known copy were emphasized. In this sense, the general

* Makalenin Geliş Tarihi: 3.03.2020 / Kabul Tarihi: 10.05.2020.

Bu makaleyi okuma nezaketinde bulunup katkı sunan Prof. Dr. Sadık Yazar, Prof. Dr. Mücahit Kaçar ve Dr. Süreyya Pekşen'e teşekkür ederim.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (esmasahin@gmail.com), Orcid Id: 0000-0003-1720-6542.

and complementary features of the known copy of it was also underlined.

ANAHTAR KELİMELEER

Osmanlı Şiiri, Hassân, Assâr-ı Tebrîzî, Mihr ü Müşteri, mesnevi.

KEYWORDS

Ottoman poetry, Hassan, Assar-ı Tebrizi, Mihr u Mushtari, mathnawi.

Giriş

Kozmik unsurların kişileştirilerek mesnevilere konu edilmesi Fars edebiyatında ilk olarak büyük Moğol hanedanlarından Celâyirliiler dönemi şairi Şemseddin Muhammed Assâr-ı Tebrîzî (ö.784/1382) ile başlar. Klâsik şairlerin takipçisi olan ve bilhassa üstad olarak kabul ettiği Nizâmî'nin eserlerinden ilham aldığı bilinen Assâr, bu şairlerden farklı bir eser ortaya koyma isteğiyle *Mihr ü Müşteri*'yi kaleme almıştır (Anbarcıoğlu 1986: 1151-52; Yılmaz 1996: 14). Klâsik mesnevi konularının dışına çıkan bu eseriyle Assâr'ı Fars ve Türk edebiyatlarında pek çok şair *Mihr ü Müşteri* ve *Mihr ü Mâh* mesnevileri yazarak takip etmiştir. Celâyirliilerden Şeyh I. Üveys (1356-1374)'e sunulan *Mihr ü Müşteri* ile eski İran aşk efsanelerinden sayılan mensur *Mihr ü Mâh* kıssaları arasında konu benzerliği (Bilgin 2005: 28) bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu bakımdan bu iki tür mesnevi genellikle aynı kategoride değerlendirilmektedir.

Assâr'ın *Mihr ü Müşteri*'si 778/1377 tarihinde¹ tamamlanmış olup 5120 beyittir. Her türlü maddi duygudan ve tensel hazdan arınmış saf bir

¹ Assâr eserinin telif tarihini mesnevisinin hâtime bölümünde tarih düşürme yoluyla vermiştir:

ز هجرت رفته حاو عين با ذال (Zi hicret reftē hā vü 'ayn bā zāl) ح + ع + ذ = 778 (Assâr, *Mihr ü Müşteri*, Ms. Or. Oct. 189a)

778/1377 yılı eserin telif tarihi için genel kabul görmekle birlikte (Terbiyyet 1314: 275; Anbarcıoğlu 1986; Kut 1986; Bilgin 1991; Yılmaz 1996) Assâr-ı Tebrîzî'nin *Mihr ü Müşteri*'si üzerine yapılan tez çalışmasında (Yılmaz 1996: 13) bazı nüshalarda tarih düşürülen beyitte harflerin farklılık göstermesi nedeniyle telif tarihinin tartışmalı olduğu belirtilmiştir. Aslında tezdde kurulan metindeki harfler de (ح, ع ve ذ) 778'i değil 674'ü vermektedir. Bu tarih Assâr'ın yaşadığı devirden bir yüzyıl kadar önceye tekabül ettiği için doğru olması mümkün değildir. Tezde, yazma nüshalarda bu harfler yerine görülen farklı harflere de yer verilmiştir. Ancak bunların hepsi eserin telifi için makul bir tarihi vermekten uzaktır. Eserin telif tarihi olarak en makul tarih yukarıda zikredilen harflerin toplamı olan 778'dir. Ne var ki bu tarih de eserin

aşkın hikâyesi olan eserde kozmik unsurlar kahramanlara -kişisel özellikleri de göz önünde bulundurularak- isim olarak verilmiştir. Mesnevideki hikâye, İstahr hükümdarı Şâpûr'un oğlu Mihr ile vezirinin oğlu Müşterî'nin birbirine duyduğu aşırı sevgi etrafında şekillenir.

Assâr-ı Tebrizî kendisinden önceki şairlerin doğrudan takipçisi olmamak amacıyla bu eseri kaleme almış ve ilk defa kozmik unsurları mesnevi konusu hâline getirmiştir. O, böyle bir konuyu yalnızca farklı bir konu arayışı neticesinde değil, anlaşıldığı kadarıyla eski dönemlerde astroloji ile iç içe geçmiş bir bilim olan astronomi alanındaki bilgisini de eserinde kullanmak amacıyla seçmiştir. Nitekim Moğollar zamanında bilginlerin toplu olarak katledilmesi, cami, kütüphane ve diğer dini kurumların yakılmasının bilime/eğitime zarar vermesine karşılık astronomi gibi bazı ilim dallarında ciddî ilerleme kaydedildiği bilinmektedir. Din ve felsefeye fazla ilgi duymayan Moğollar, önemli ölçüde tıp, botanik, astronomi ve diğer doğa bilimlerine ilgi duymuşlardır

---

kendisine sunulduğu belirtilen Şeyh I. Üveys'in saltanat döneminden (757/1356-776/1374) ve vefatından sonraya tekabül etmektedir. Dolayısıyla burada kronolojik bir tutarsızlık dikkati çekmektedir. Bu durumda akla gelen husus eserin adı geçen sultana sunulmamış olma ihtimalidir. Nitekim eserin içeriğinde buna işaret eden net bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Assâr'ın Şeyh Üveys ve diğer Celâyir hükümdarlarının methiyecisi olduğu görüşüne karşı olan bazı araştırmacıların varlığından da söz edilmektedir. Bu görüş aynı zamanda eserdeki beyitlerle de örtüşmektedir. Şair, yazdığı kasideleri sultanlara sunmadığını ve kimseye takdim etmeden divanına koyduğunu ifade etmiştir. Mübalağalı biçimde şahları övmek istemediğini, sade yaşantısıyla kimseye kulluk etmeden yaşadığını ve Nizâmî gibi halvete çekilerek hayalinin gücü ile hazineler yarattığını söylemiştir (Yılmaz 1996: 5). Assâr, eserinin sebep-i telifinde de ömrünün sonlarına doğru bir dostunun şiirin her türünde eser verdiği hâlde neden mesnevi kaleme almadığını ve gelecek nesillere yol gösterip ışık tutacak bir eser bırakmadığını söylemesi üzerine bu eseri yazdığını ifade eder. Sebep-i telifte herhangi bir sultanın isteğinden veya eserin bir sultana takdim edildiğinden söz edilmez. Kronolojik tutarsızlık ve kime sunulduğu hususunda herhangi bir bilgi bulunmayışı, eserin Şeyh Üveys'e sunulduğu hususunda soru işareti bırakmaktadır. Yine de bu konu ayrıca tetkike ihtiyaç duymaktadır.

Diğer yandan şairin ölüm tarihi hususunda da farklı kayıtlar mevcuttur. Muhammed Ali Terbiyyet, şairin ölümüne Seyyid Muhammed Nurbahş'ın *Silsiletü'l-Evliyâ* adlı eserinden naklen -784/1382 yerine- 792/1389-90 tarihini vermekte ve bu olayın Sultan Ahmed Celâyir'in saltanatı döneminde (1382-1410) gerçekleştiğini öne sürmektedir (1312: 275). Şeyh I. Üveys'ten sonra oğlu Şeyh I. Hüseyin (1374-1382) ve ardından kardeşi Ahmed Celâyir saltanat sürmüştür.

(Browne 1920: 16). Bu ilmî hareketlilik ve gelişme, üretilen edebî eserlerin niteliğine de tesir etmiş olmalıdır. Kendisi de bu ilme ilgi duyup vâkıf bulunan ve Abdüssamed Münecim-i Tebrizî'nin öğrencisi olan² (Terbiyyet 1312: 275) Assâr'ın, mesnevisini astronomik unsurlarla zenginleştirilmiş bir zemine oturtması bu sebeptir. Şair, mesneviyi bitirdiği tarihi dahi astrolojik terminolojiyle gezegen ve burçların konumlarını tasvir ederek ifade etmiştir. Onun eserindeki bu detaylı astronomik/astrolojik takvim Alman müsteşrik Heinrich Leberecht Fleischer'in yapmış olduğu bir araştırmada (1861: 389-396) enine boyuna irdelenerek eserde tarif edilen gezegen ve burç konumlarının gerçekten de eserin yazıldığı tarihi verdiği ve/veya o tarihte bu pozisyonda oldukları ortaya konmuştur. Fleischer'nin belirttiği üzere şair, bu kutlu/uğurlu vakti seçerek bir anlamda eserini korumaya almış ve tıslamıştır³.

Mihr ü Müşterî, içerisinde orijinal benzetme ve tasvirlerin bulunduğu sanatlı bir mesnevidir. Molla Câmî'nin, *Bahâristân*'ında bu anlamda övgü dolu sözlerle bahsettiği ve beyit örnekleri verdiği (1379: 147) bu eser⁴, Türk şairler tarafından da beğenilmiş ve birçok tercümesi yapılmıştır. *Mihr ü Müşterî* tercümesi yapan şairler II. Murad (1421-1451) dönemi şairi Hassân (ö.?), Behiştî Sinan (ö.917/1511-12?), II. Bayezid (1481-1512) dönemi şairi Amasyalı Münirî (ö.927/1521), Kiçi Mîr-zâde Seyyid Yahyâ

² Muhammed Ali Terbiyyet Assâr-ı Tebrizî'nin riyazî ilimler, felekiyat, remil ve usturlab gibi ilim dallarında zamanının bilginlerinden biri olduğunun altını çizmiştir. Assâr, aynı zamanda tasavvuftan da nasiplenmiş biridir ve Kübrevî şeyhi Şeyh İsmail Sîsî'nin müridi olmuştur (1312: 275).

³ Aslında Fleischer'nin bu araştırmayı yapma amacı, o yıllarda Assâr-ı Tebrizî'nin kimliği ve hangi tarihte yaşadığı hakkındaki belirsizliklerin üzerine gitmek ve bazı araştırmacılarca öne sürülen Şems-i Tebrizî ile aynı kişi olduğu iddiasını bertaraf etmektir. Astronomi alanında uzman birkaç kişinin görüşü alınarak gerçekleştirilmiş bu detaylı tetkik ile hem şairin çizmiş olduğu gökyüzü tablosunun şiirsel bir ifadeden ibaret olmayıp astrolojik bir gerçekliğe işaret ettiği –dolayısıyla bu ilme olan vukufu-ortaya konmuş hem de yaşadığı dönem kesinleştirilmiştir.

⁴ Molla Câmî'nin bu mesneviyi çok beğendiği ve Assâr'ı Tebrizlilerin yüz akı olarak nitelendirerek aruzun bu bahrinde bir kimsenin bu güzellikte bir mesnevi yazmasının imkânsız olduğunu söylediği belirtilir (Terbiyyet 1312: 275).

Mîrî (ö.1008/1599)'dir⁵. Azmî Pîr Mehmed⁶ (ö.990/1582), Molla Mâşî-zâde Derviş Fikrî⁷ (ö.992/1584), Ümmü Veled-zâde Ali b. Abdülaziz⁸ (ö.980/1572) ve *Hüner-nâme* sahibi Lokman b. Seyyid Hüseyin⁹ (ö.1010/1601)'in de *Mihr ü Müşterî* tercümeleleri olduğu kaynaklarda belirtmekle beraber bu eserler henüz ele geçmemiştir (Kut 1986: 333-334).

Burada sırası gelmişken *Mihr ü Müşterî* tercümeleleri ile ilgili bazı karışıklıklara dikkat çekmekte fayda vardır. Azmî Pîr Mehmed'in tercümesi tamamlanamamış olup (Riyâzî 2017: 228) oğlu Azmî-zâde Hâletî 500 beyit daha eklediği halde eksik kalmıştır. Meliha Anbarcıoğlu bu eserin bir yazmasının Paris Bibliothéque Nationale'de bulunduğunu (1986: 1153) yazıyorsa da bu bilgi Hassân'ın eserinin Azmî Pîr Mehmed'e ait zannedilmesiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Nitekim Blochet'nin Paris yazmaları kataloğunda *Mihr ü Müşterî*'nin Hassân'a ait olduğu anlaşılmaksızın kimin olduğuna dair bir tahminde bulunulmaya çalışılırken Azmî Pîr Mehmed'e ait bir *Mihr ü Müşterî* olduğundan söz edilmiştir. Fakat eserde II. Murad övgüsünü içeren kasideler bulunması nedeniyle bunun kronolojik bakımdan imkânsız olduğu belirtilmiştir. Katalogdaki açıklamada Pîr Mehmed Azmî isminin geçmesi, eserin yanlışlıkla ona atfedilmesine sebep olmuş görünmektedir. Assâr-ı Tebrîzî'nin *Mihr ü Müşterî*'si üzerine yapılan bir tez çalışmasında (Yılmaz

⁵ Hassân'ın *Mihr ü Müşterî*'si üzerine İstanbul Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Neslihan Özdoğan (vr.1b-13a) bir lisans tezi (1982), Hüseyin Kara (vr. 13b-20a), Nasrullah Özsoy (vr. 20a-26b), Kamil Tiken (vr. 27a-33b), M. Okan Baba (vr. 33b-39b) ve Fatma Nur Yılmaz (vr. 39b- 45b) ise yüksek lisans tezleri hazırlamışlardır (1986). Bu tezler metin ve sözlük çalışması şeklindedir. Diğer eserler üzerine yapılan çalışmalar sırasıyla şöyledir: Polat, Arzu (2017), "Behiştî Sinan'ın *Mihr ü Müşterî* Adlı Mesnevîsi", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. Akmandor, Ayten (1983), "Münîrî ve *Mihr ü Müşterî* Mesnevîsi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Arslan, Mustafa (2013), *Mîrî, Mihr ü Müşterî*, Ankara: Grafiker Yay.

⁶ Bu eserden Riyâzî (2017: 228) ve Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn*'da (2007: 1531-32) bahsetmektedir.

⁷ Ahdî'nin söz ettiği (2005: 463-464) bu tercümenin bir nüshasının Millet Kütüphanesi Ali Emiri 774'te kayıtlı olduğu (Anbarcıoğlu 1984: 1153; Akmandor 1983: 89) ve nüshanın bizzat görüldüğü belirtiliyorsa (Yılmaz 1996: 23) da bu katalog numarasında böyle bir esere rastlanmamıştır.

⁸ Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn*'da bu eserin varlığından haber vermektedir (2007: 1531).

⁹ Bu bilgi Osmanlı Müellifleri (1975: 95) kaynaklıdır.

1996: 24) da Azmî Pîr Mehmed'in *Mihr ü Müşteri*'sinin yazma nüshası için Hassân'ın eserinin Fransa Millî Kütüphanesi'ndeki katalog numarası verilmiştir. Diğer yandan bazı çalışmalarda (Bilgin 1991: 504; Bilgin 2005: 29) Ağacan b. Emir Hüseyin (tlf.1562)'in bir *Mihr ü Müşteri* çevirisinden söz edilmekte ve kaynak olarak Hermann Ethé'nin kataloğu (1903: 720) gösterilmektedir. Bu bilgiye bu çalışmalar referans gösterilerek başka çalışmalarda (Polat 2017: 14) da yer verilmiştir. Ancak Ethé'nin kataloğu Farsça yazmaları havi olmakla beraber burada kayıtlı eser, tercümesi değil Assâr-ı Tebrîzî'nin *Mihr ü Müşteri*'sinin bir nüshasıdır. Katalogdaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ağacan b. Hacı Emir Hüseyin bu nüshanın müstensihinin ismidir.

Hassân'ın eseri, bilinen en eski *Mihr ü Müşteri* tercümesi olmasına rağmen bazı çalışmalarda isminden söz edilmemiş ve bu durum eserin geri planda kalmasına neden olmuştur. Bunun sebebi başta şairin isminin sağlam bir bilgi zinciriyle günümüze kadar gelmemesi, tezkirelerde *Mihr ü Müşteri* yazmış bir Hassân'dan söz edilmemesi olmalıdır. Edebiyat tarihine dair ilk çalışmalardan biri olan Ağâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde *Mihr ü Müşteri* yazan şairlere yer verilirken (1998: 133) Hassân'ın bir *Mihr ü Müşteri*'si olduğu tespit edilmemiştir. Bu kaynağı temel alan sonraki çalışmalarda da Hassân yer almamış ve ilk *Mihr ü Müşteri* yazan şair olarak Münîrî gösterilmiştir. Öte yandan Hassân'ın eserinin bilinen tek nüshası olan Paris nüshasının, yazmalar kataloğunda şairinin tespit edilemeden bırakılması da anlaşıldığı kadarıyla Hassân'ın gölgede kalmasına sebep olmuştur. Nitekim bu eksiklik bazı araştırmacıları bu nüshanın başka bir *Mihr ü Müşteri* yazarına ait olduğu hatasına düşürmüş yahut Hassân adlı birinin *Mihr ü Müşteri* yazarları arasında anılmamasına neden olmuştur. *Mihr ü Müşteri* ve *Mihr ü Mâh* mesnevileri hakkında erken tarihli çalışmalardan biri olan Anbarcıoğlu'nun makalesinde (1986: 1153) Hassân'ın eseri anılmamıştır. Assâr-ı Tebrîzî'nin *Mihr ü Müşteri*'si üzerine yapılan bir tez çalışmasında (Yılmaz 1996) da aynı şekilde diğer tercümelerden söz edilirken Hassân'ın eserine yer verilmemiştir. TDV *İslâm Ansiklopedisi* "Assâr-ı Tebrîzî" maddesinde Assâr'ın eserinin Türkçe tercümeleri arasında yine Hassân'ın eseri yoktur (Bilgin 1991). Amil Çelebioğlu'nun II. Murad dönemi mesnevilerini konu edindiği *Türk Mesnevî Edebiyatı* (2018: 180) isimli çalışmasında bu döneme ait pek çok mesnevi ele alınırken Hassân'a

ve eserine değinilmemiştir. Münîrî ve *Mihr ü Müşterî*'si üzerine yapılan bir doktora tezinde (Akmandor 1983: 89) de aynı şekilde *Mihr ü Müşterî* çevirilerinin en eskisi Münîrî'nin eseri olarak gösterilmiş, Hassân'ın eserinden söz edilmemiştir.

Hassân'ın *Mihr ü Müşterî*'si, anlaşıldığı kadarıyla ilk olarak İstanbul Üniversitesi'nde Mehmet Çavuşoğlu danışmanlığında Neslihan Özdoğan tarafından bitirme tezi olarak yapılan çalışmada tespit edilmiş ve mesnevide şairin kendi ismini andığı beyitlerden hareketle eserin Hassân adlı bir şaire ait olduğu belirtilmiştir. Özdoğan'ın ifadesine göre -Paris nüshasının mikrofilminin gelmesiyle- o dönemki Süleymaniye Kütüphanesi müdürü Muammer Ülker, Mehmed Çavuşoğlu'nu eserden haberdar etmiş ve böylelikle bilinen ilk *Mihr ü Müşterî* tercümesinin Münîrî'ye değil Hassân'a ait olduğu anlaşılmıştır (Özdoğan 1982: 1). Söz konusu çalışmada Sehî Bey'in *Heşt Behişt*'indeki II. Murad dönemi şairi Hassân, *Mihr ü Müşterî* yazan şair olarak değerlendirilmiş ve Sehî Bey'in Hassân'ın eserlerine dair bir malumat vermediği belirtilmiştir (1982: 1). Tez, eserin 13 varâğının çeviriyazısını ihtiva eder. Takip eden tarihlerde (1986) İstanbul Üniversitesi'nde eserin belirli varakları üzerine yapılmış yüksek lisans tezleri de (bkz. 5. dipnot) bulunmaktadır. Bu tezlerin YÖK Tez Merkezi'nde kaydının bulunmayışı Hassân'ın eserinin literatüre kayıtlı olduğu hâlde yine dikkatlerden uzak kalmasına neden olmuştur¹⁰.

¹⁰ Böyle olmakla birlikte ilerleyen yıllarda bu tezlerden hareketle Hassân'a ve eserine yer veren çalışmalar da yapılmıştır. 16. yüzyıla kadar Anadolu sahası mesnevilerindeki edebî tasvirleri işlediği çalışmasında Ahmet Atillâ Şentürk Hassân'ın mesnevisini tanıtır hikâyenin geniş bir özetini vermiş (2002: 87-91), daha sonra ele aldığı diğer mesnevilerle birlikte edebî tasvirler açısından incelemeye tabi tutmuştur. Bu bağlamda çalışmada, tespit edilen en eski yaz tasvirinin Hassân'a ait olduğu belirtilmiştir (2002: 239). Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh alanında kaleme alınmış eserleri ele aldığı çalışmasında Sadık Yazar "Mihr ü Mâh, Mihr ü Müşterî ve Mihr ü Vefâ Mesnevileri" başlığı altında Hassân'a ve eserine ait tanıtıcı bilgilere yer vermiştir (2011: 319-321). Yazar, tercüme faaliyetini ifade eden kavramlar arasında "dönder-" fiiline değinirken Hassân'ın da tercümeyle bu sözcükle ifade ettiğini eserden verdiği beyit örnekleriyle göstermiştir (2011: 183). Yine Ahmet Kartal 15. yüzyıl manzum eserleri arasında aşk mesnevilerinden söz ederken Hassân'ın eserine yer vermiştir (2004: 167-170). Mîrî (Arslan 2013: 17) ve Behiştî Sinan'ın (Polat 2017: 7) *Mihr ü Müşterî* mesnevileri üzerine yapılan çalışmalarda da Hassân'ın eserinden söz edildiği görülür.

Hassân ve *Mihr ü Müşterî* si

Hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Hassân, II. Murad (1421-1451) dönemi şairlerindedir. Sehî Bey'in *Heşt Behişt* adlı tezkiresinde Mevlana Hassân adlı bir şairden söz edilir. Sehî'ye göre Mevlana Hassân II. Murad devri şairlerinden olup sultanı öven pek çok şiiri vardır. Gazellerindeki üslubu oldukça beğenilir, şiir tekniğinde usta, fesahat ve belagat sahibi bir kimsedir. Kaside, gazel ve her türlü şiirde maharetli olduğu gibi münşeât ve mektup türünde de yeteneklidir. Hassân II. Murad'ın saltanatı sırasında vefat etmiştir (Sehî Beg 2017: 76). Aynı şekilde II. Murad dönemi şairleri arasında *Künhü'l-Ahbâr*'da Mevlana Hasan başlığı altında bir şaire yer verildiği görülür. Gelibolulu Âlî, Hasan'ı II. Murad'ın nedimlerinden biri olarak gösterir ve pek çok kez padişahın ihsanlarına nail olduğunu ifade eder (G.M.Âlî 2017: 47; G.M.Âlî 2009: 88b). Şairin isminin *Künhü'l-Ahbâr*'da Hassân yerine Hasan olarak zikredildiği dikkati çekmekle birlikte her iki eserde de örnek olarak:

*Bugün iy dil nigâra hem-demsin
Hamdüli'llâh ki şâd u hurremsin*

beytine yer verilmesi bu iki şairin aynı kişi olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Öte yandan söz konusu tezkirelerdeki şairin *Mihr ü Müşterî* adlı bir eserinden söz edilmediği gibi başka herhangi bir eserinden de bahsedilmez. Bu durum tezkirelerde yer verilen bu şairin *Mihr ü Müşterî* şairiyle aynı isimde başka bir şair olduğunu düşündürmekle birlikte *Mihr ü Müşterî* yazarı Hassân olup eserinden söz edilmemiş olması ihtimalini de hatıra getirmektedir. M. Fatih Köksal *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'ndeki "Hassân" maddesinde Sehî Bey'in Hassân'ın şiirlerini diğer şairlerin şiirleri hakkında kullandığı kalıplaşmış sözlerin dışına çıkarak değerlendirmesini, onun sanatının gücünü ve seviyesini gösteren bir veri olarak kabul etmek gerektiğini ifade eder. Yine Köksal'a göre şairin isminin başka tezkirelerde yer almaması yeterince tanınmadığının veya şöhretinin sonraki asırlara ulaşmadığının göstergesidir (2013). Yukarıda söz edildiği üzere Âlî de aynı şaire *Künhü'l-Ahbâr*'da yer vermiştir. Ancak diğer tezkirelerde bu isme rastlanmamaktadır.

Sehî'nin Hassân'ın sanatı ile ilgili övgü dolu sözleri onun gerçekten de beğenilen, usta bir şair olduğunu açıkça göstermektedir. Âlî'nin şairi padişahın nedimlerinden biri olarak zikretmesi ve sultandan pek çok kez ihsan gördüğünü söylemesi de yine onun başarısını ve beğenilen bir şair olduğunu teyit eder niteliktedir. Dolayısıyla Sehî ve Âlî'nin eserlerinden yola çıkılarak Hassân'a dair; sultanın nedimlerinden biri olduğu, şiir sanatında başarılı olduğu, yalnızca nazımda değil nesirde de usta olduğu ve padişahın birçok kez ihsanına nail olduğu şeklinde bilgilere ulaşılmaktadır. II. Murad dönemi şairlerinden olması, sanatındaki başarısı ve sultanın yakınlarından olması gibi verilerden hareketle bu eserlerde söz edilen Hassân'ın *Mihr ü Müşteri* şairi Hassân olduğu kabul edilecek olursa Sehî ve Âlî'nin *Mihr ü Müşteri*'den habersiz oldukları ve bu eserin kaynaklara geçmediği anlaşılmaktadır. Bu husus zaman zaman başka şairlerde de karşılaşılabilen olağan bir durum olduğundan Hassân için de söz konusu olması mümkündür¹¹.

Şiirlerinde II. Murad'ın övgüsüne yer veren Hassân'ın, Saruhan hükümdarlarından Hızır Şah için kaleme aldığı bir kasidesi de bulunmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Anadolu Beylikleri* adlı eserinde Hassân'dan “sonradan II. Murad'a intisap eden Menemenli şair”¹² olarak söz eder ve Hızır Şah için bir kasidesinin bulunduğu dikkat çeker (1937: 32). Mustafa Canpolat bu kasidenin de içinde bulunduğu *Mecmuatü'n-Nezâ'ir*'deki şiirlerini yayınladığı çalışmasında Hassân'ın Saruhan Beyliği'ne mensup olduğunu, daha sonra beyliğin Çelebi Mehmed tarafından ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı'ya intisap ettiğini söyleyerek Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed'e yazılmış bir kasidesinin bulunmayışı nedeniyle II. Murad döneminde yıldızının parlamadığı (1978: 29-30) tahmininde bulunur. Günay Kut ise bu Hassân'ın *Mihr ü Müşteri*'yi Türkçe'ye çeviren Hassân olduğu (2004: 312) görüşünü ileri sürer. Sonuç olarak eldeki verilerden hareketle tezkirelerde adı geçen ve mecmualarda

¹¹ Burada tezkirelerde söz edilen Hassân'ın şiir mecmualarındaki şiirleri ile *Mihr ü Müşteri*'de yer alan gazellerin beyitleri gözden geçirildiğinde mecmualarda geçen şiirlerle bir benzerlik veya özdeşlik tespit edilemediğini de belirtmek gerekmektedir.

¹² Saruhan Beyliği'nin egemen olduğu bölgedeki yerleşim yerlerinden biri olan Menemen, şairin şu beytinde geçmektedir: *Menemende gönül kuzusını kırt / Elikdürmez ki çüpân menzildir* (Canpolat 1978: 36) “Hızır Bey adına şiirler yazan Menemenli şair Hassân” kaydı Hüseyin Namık Orkun'un *Türk Tarihi* (1946: 120)'nde de yer alır.

şiiirleri bulunan II. Murad dönemi şairi Hassân'ın *Mihr ü Müşteri'*yi tercüme eden Hassân olduğu -aksini ispat edecek bir delil ortaya çıkmadıkça- kabule uygun görünmektedir.

Hassân'ın kimliği ile ilgili *Mihr ü Müşteri'*nin satır aralarında bazı küçük bilgilere rastlanır. Öncelikle Hassân'ın, eserini II. Murad'ın isteğiyle yazdığı ve ona sunduğu, hem onun övgüsünde yazılan şiiirlerden hem de şairin sözlerinden açıkça bellidir. Dolayısıyla Hassân II. Murad dönemi şairlerindedir. Buna bağlı olarak hayatının hiç değilde bir bölümünü Edirne'de geçirmiş ve/veya eserini Edirne'de yazmıştır. Nitekim sözü yaşadığı dönemde şiiirin değilde bulmasından ötürü sultanın övgüsüne getirmeye çalıştığı bir beytinde şehir olarak Edirne'nin ismi geçer. Söz konusu beyit kaynak metinden çeviri olmakla birlikte anlaşıldığı kadarıyla, Assâr'ın şehri Tebriz'e karşılık şair, kendi şehri Edirne'yi anmış ve beyti kendine uyarlamıştır:

*Huşuşâ Edrene şehrinde bu söz
Kâtı bâzârsuzlıktan bulur süz (M 11a/12)*

Diğilde yandan eserde mesnevi dışındaki her türlü şiiir yazdığına dair ifadeler bulunmaktadır. Buna göre bir arkadaşı ona şiiirin hemen her türünde çokça eser verdiği halde neden mesnevi türünde bir eseri olmadığını sorar ve kendisinden bu eseri yazmasını ister:

*Dönüp lutf-ile didi baya ol yâr
Seniündür şimdi bu meydân-ı eş'âr*

*Gel iy pür hâtırı genc-i me'ânî
Beyânuy oldu miftâh-ı me'ânî*

*Neyçiün meşnevîde sözleriün yok
Kalan fenninde şii'rüñ gevherüñ çok (M 10b/13-15)*

Eserin bir başka yerinde şair, bu kez kendi dilinden benzer ifadelere yer vererek mesnevi türünde bir eseri olmadığını zikreder:

*Çü her ma'nîde var söz defterümde
Hemân yok mesnevîden mahzarumda (M 14b/4)*

Bu sözler şairin kendisini hâlihazırda şiiir alanında ispatlamış olduğunu ve başkaca eserlerinin de olabileceği ihtimalini çağrıştırmakla birlikte kaynak metinle karşılaştırıldığında bu kısımların Assâr'ın

eserinden birebir çeviri olduğu görülür (Yılmaz 1998: 9a, 10a; Ms. Or. Oct. 120: 8b, 9b-10a). Dolayısıyla bu ifadelerden Hassân hakkında bir yargıya varmak ne yazık ki mümkün görünmemektedir.

Diğer yandan Hassân *Mihr ü Müşteri'*yi tercüme etme sebebini anlatırken padişahın bunu kendisinden istediğini söyler. Padişahın, şiirdeki yeteneğini kanıtlamamış birinden böyle bir istekte bulunmayacağı açıktır. Dolayısıyla Hassân'ın, verdiği eserlerle nazım konusunda başarısını ortaya koymuş bir şair olduğu ve buradan onun başka eserlerinin de bulunabileceği düşünülebilir. Öte yandan tercümenin bizzat padişah tarafından istendiğine bakılırsa, şair II. Murad'a yakın konumda biridir ki bu durum Âlî'nin Mevlana Hasan'ı padişahın nedimlerinden biri olarak göstermesi ile de örtüşür. Bununla birlikte şiir ve nazire mecmualarında Hassân'a ait şiirlerin bulunması¹³,

¹³ Ömer b. Mezid'in *Mecmu'atü'n-Nezâir*'inde 16 (Canpolat 1995), Eğridirli Hacı Kemal'in *Câmi'ü'n-Nezâir*'inde 5 (Ertek Morkoç 2003), *Pervâne Bey Mecmuası*'nda 2 (Gıynaş 2017), Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-Nezâir*'inde 1 (Köksal 2017), Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 13450 numaralı mecmuada 3 şiiri (Kavaklıyazı 2010) bulunmaktadır. Edebiyat tarihimizde bilinen ilk nazire mecmuasında şairin sayıca fazla şiirinin olduğu, bu sayının sonraki mecmualarda önemli ölçüde azaldığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte *Câmi'ü'n-Nezâir*'de "Nazire-i Hasan" başlığı taşıyan 3 şiir daha yer alır. Bunlardan ikisi bazı çalışmalarda Hassân'a ait şiirler arasında gösterilmiştir. Mecmuada Hasan-ı Vardârî'ye ait şiirler de vardır. Eserin tenkitli neşrini hazırlayan Yasemin Ertek Morkoç bu şiirleri Hasan-ı Vardârî'nin şiirleri arasında göstermiştir. Mecmuada söz konusu şaire ait şiirlerin başlığında şairin adı "Hasan-ı Vardârî" şeklinde açıkça belirtilmiştir. Yine de söz konusu şiirlerin ona ait olma ihtimalini hatırdta tutmakla birlikte bazı soru işaretlerine dikkat çekmemiz gerekir. Bu üç şiirden "dostuñ" redifli olanında (n.1223) mahlas, vezin gereği Hassân okunmaya uygundur ve şiir Faruk Kadri Timurtaş'ın *Eski Türkiye Türkçesi*'nde de Hassân'a ait şiirler arasında (2005: 205) yer almaktadır. "Aziz dut 'ömriñji hoş besle cânı" şeklinde başlayan şiirde (n.2757) "Hasan" mahlası geçmesine rağmen Mustafa Canpolat "Hassân'ın Şiirleri" başlıklı makalesinde bu şiire yer vermiştir (1978: 43-44). Mahlasın "Hasan" okunması vezin açısından da bir problem teşkil etmemektedir. "Zihî hüsün ü zihî şun'-ı ilâhî" (n.2815) şeklinde başlayan şiirde de mahlasın "Hasan" okunması vezne uygundur. Bu şiir herhangi başka bir çalışmada Hassân şiirleri arasında yer almaz. Bu şiirler Hassân'a ait kabul edildiği takdirde *Câmi'ü'n-Nezâir*'deki Hassân şiirlerinin sayısı 8'e ulaşır.

Mecmualarda en fazla şiir *Mecmu'atü'n-Nezâir*'de yer alırken –şaire aidiyeti şüpheli 3 şiir hariç tutulduğunda- Eğridirli Hacı Kemal'in *Câmi'ü'n-Nezâir*'indeki 4 şiir, *Pervâne Bey Mecmuası*'ndaki 1 şiir ve -18. yüzyıl şairlerinin şiirlerini de içerdiği için geç dönemlerde derlendiği anlaşılan- Koyunoğlu MK 13450 numaralı mecmuadaki 2 şiir

Câmi'ü'n-Nezâ'ir'deki bir şiirinin başlığında “Şâir-i Murâd Hân” (Ertek Morkoç 2003: 2290) ibaresinin yer alması şairin II. Murad'a yakınlığını ve beğenilen bir şair olduğunu göstermektedir¹⁴. Yine de bu çıkarımlar yukarıda çeviri olduğu ifade edilen beyitlerden bağımsız bir tahmin olarak değerlendirilmek durumundadır.

Hassân eserini 835/1431-1432'de kaleme almıştır. Onun, mesnevisini yazdığında 69 yaşında olduğu belirtilmekle (Kara 1986: III; Özsoy 1986: I; Tiken 1986: 5; Baba 1986: I; Yılmaz 1986: I) beraber bu bilgi yanlıştır. Nitekim hâtıme kısmında yaşına işaret ettiği düşünülen aşağıdaki beyit Assâr'ın eserinden doğrudan tercümedir¹⁵; dolayısıyla Hassân'a atfedilmesi mümkün değildir. Ayrıca beyitte “altı süfli külhandan ve dokuz yüce gülşenden geç” denilerek dünya/maddî olan her şey ile bağı kesmekten söz edilmektedir. Altı süfli külhan ile eskilerin altı yönden (şeş-cihet) ibaret kabul ettikleri dünya/maddî âlem; dokuz ulvî gülşen ile

---

diğer mecmualarda yoktur. Öte yandan Faruk Kadri Timurtaş'ın *Eski Türkiye Türkçesi* adlı çalışmasında mahlas beyti “*Yârı ağıyâre koyup fâriğ olursam dünyede / Pes benim adum vezin-dâr oğlu Hassân olmaya*” (2005: 202) şeklindeki bir şiir de Hassân'a ait gösterilmiştir. *Pervâne Bey Mecmuası*'ndan alınan ve mecmuaya bakıldığında Muhibbî'ye yazılan nazireler arasında bulunan bu şiirin 15. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış Hassân'a ait olması kronolojik olarak mümkün görünmemektedir.

¹⁴ Mustafa Canpolat *Mecmu'atü'n-Nezâ'ir*'de 4 zemin şiiri bulunmasından hareketle Hassân'ı, Ömer b. Mezdî'in önemsedığı Ahmedî, Şeyhî, Nesîmî gibi şairlerden hemen sonra dördüncü sırada gösterir ve onun Hassân'a verdiği önemin beyitlerindeki ifadelerden açıkça görüldüğünü belirtir: *Binâsı şi'rümüy cânâ anuy-çün şâbit olmuşdur / Ki Hassân gösterür baya harâb u genc-i ma'mûrî* (g.80/8); *'Ömer nakşın cemâlünüy kılaladan deftere tahrîr / Görenler şi'rini dir kim budur Hassânı devrânuy* (g.88/9). Canpolat'a göre birinci beyitten Ömer b. Mezdî'in Hassân'ı kendisine usta seçtiği anlaşılmaktadır. İkinci beyitteki ifadelerden yola çıkarak ise mecmuanın tertip edildiği tarihlerde (8490/1437) Hassân'ın oldukça yaşlanmış, belki de ölmüş olabileceği tahmininde bulunur (1978: 28). Bu beyitlerde kastedilen şair, II. Murad dönemi şairi Hassân'dan ziyade Hz. Peygamber'in şairi olarak bilinen Hassân b. Sâbit (ö.60/680) olmalıdır. Nitekim ilk beyitte “sâbit” kelimesiyle şair bunu bilinçli ve güçlü bir şekilde hissettirmiştir. İkinci beyitte de pek çok şairin yaptığı gibi kendisini meşhur şair Hassân b. Sâbit'e benzeterek fahriye yaptığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu beyitlerden yola çıkarak Hassân'a dair bir çıkarımda bulunmak mümkün görünmemektedir. Ancak mecmuada zemin şiirlerinin bulunması ve zemin şiir sayısı bakımından dördüncü şair olması gerek dönemi için gerekse derleyici nazarında Hassân'ın önemli bir şair olduğunun somut delilidir.

¹⁵ *Ez ñn şeş külhan-ı süflî güzer kon / Ve'z ân nüih gülşen-i 'ulvî güzer kon* (Ms. Or. Oct. 186b)

de dokuz kat feleklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu rakamların şairin yaşı ile ilgisi bulunmamaktadır.

Sefer kıl sitte süflî küllhanından

Güzer kıl tis'a 'ulvî gülşeninden (P 45a, M 188b)

Hassân *Mihr ü Müşterî* tercümesini yapma sebebini şu şekilde anlatır. Bir gece sultan, bir işret meclisinde her biri kâmil, ârif ve akıllı kimseler olan nedim ve arkadaşlarıyla eğlenirken bu Farsça eseri överek onun okunmasını ister. Eseri okuduklarında her bir mısraının söz cevherleriyle dolu olduğunu görürler. Padişah, hiç kimsenin böylesine güzel manalarla ve söz sanatlarıyla dolu bir eser kaleme almamış olduğunu belirterek bu eserin Türkçeye çevrilmesi arzusunu dile getirir. Etrafındakiler bunu kimsenin başaramayacağını söyler. Sultan ise bu işi ancak Hassân'ın başarıyla gerçekleştirebileceğini ifade eder. Sözlerin devamından anlaşıldığı üzere Hassân, sultandan kendisine böyle bir işaret gelmesini canı ve gönlüyle bir müjde gibi karşılayarak buna duyduğu memnuniyetle hemen o gün eseri çevirmeye koyulmuş ve yetmiş beytini çevirmiştir. Sebeb-i telifte bu bilgileri aktaran beyitler aşağıdadır:

Meger bir gice ol sultân-ı a'zam

Kılurdu 'ıyş u 'işret şâz u hurrem

Nedîmi vü harîfi ehl ü kâmil

Kimisi 'ârif ü kimisi 'âkıl

Dimiş şol Pârsî nâziük kitâbı

Okuy kim lutfdür her faşl u bâbı

Hezârân lutf-ile açmışlar anı

Teferrüc kılmağ-ıçün gülsitânu (M 13a/14-17)

Oķunmuş bir niçe evrâķ u eczâ

Ki her beytinde var çok dürr-i deryâ

Te'emmül eyleyüp çün baķa 'ârif

Kıla hâşıl derûnında ma 'ârif

İçinde yok-durur bir beyt hālī
Ki her muşra'da pür dürr-i le'ālī

Hayālāt-ile ihām u işārāt
Ki andan cāna nuṭṭ iltür beşārāt

Bu nazm-ı dürrü **Mihr ü Müşterī** ad
Çomuşlar kim ola ğamlu gönyül şād

Pür içi taşu teşbihāt ü evşāf
Müretteb naql ü temşīlāt ü elṭāf

Şehenşeh göricek hüsn ü cemālin
Bu zībā şeklüñ ol nāzük kemālin

Dimiş lutf-ile tahsīn bu kelāma
Ki kimse yazmadı bu resme nāme

Ma 'anīsi beyānu hūb inşī
Bedī' elfāz-ile merġüb inşī

Nolaydı Türkīye döneydi bu dürr
Ki gevher Pārsī içinde budur

Dimişler kimsenüñ gelmez elinden
Bunu yazmağ u döndürmek dilinden

Dimiş sultān ki **Hassān** başarur ger
Dürişürse bu söz haqqında ekşer

Çü şehden ben kula olmuş işāret
Dil ü cānuma eyledüm beşāret

Ki sultān ben ğarībi yād kılmış
Bu ğamlu hātırımı şād kılmış

*Bu emre kuş gibi pervâz kıldum
Hem ol gündün söze âğâz kıldum*

*Ferahdan yazdum ol gün beyt-i heftâd
Ki dîbâce koyupdur anda üstâd (M 13b/1-16)*

Yukarıdaki mısralarda ifade edildiği üzere eser, gamlı gönülleri şâd etmek üzere *Mihr ü Müşterî* şeklinde isimlendirilmiştir. Eserin aslını kaleme alan Assâr ise “Muhammed-pâk” ve “İsî-nutk” olarak nitelendirilerek onun şiirinin can bağışlayıcı sözlerden ibaret olduğu belirtilmiştir:

*Muhammed-pâk ü 'İsî-nutk 'Aşşâr
Kim anuñ şi'ridür cân-bahş güftâr (M 13b/17)*

Mihr ü Müşterî şehvetten ve her türlü tensel hazdan arınmış saf ve temiz bir aşkın hikâyesidir. Eserde konu edilen aşkın mahiyetinin her türlü illetten ve şehvetten arınmış olduğu şu beyitlerle ifade edilir ve şehvete aşk denilmesi eleştirilir:

*Ki 'ışkı oldı 'illetden mu'arrâ
Dalı hem mihri şehvetden müberrâ*

*Hevâsı pâkdür gerd-i riyâdan
Döküpdür bâl ü per murğ-ı hevâdan*

*Şular kim ad kor her bid'ate 'ışk
Degül mi herze dirler şehvete 'ışk (M 14b/10-12; P3a/23)*

Mesnevîde İstahr hükümdarı Şâpûr'un oğlu ile vezirinin oğlu arasındaki sevgi işlenir. İstahr şahı Şâpur'un ve vezirinin çocukları olmamıştır. Bir gün avda bir şeyhe rastlarlar ve şeyhin sayesinde ikisinin de birer oğlu olur. Şah oğluna Mihr, vezir de Müşteri adını verir. Çocuklar okul çağına geldiklerinde birlikte eğitim görürlerken birbirlerine karşı aşırı bir sevgi duymaya başlarlar. Hacib'in oğlu Behram ikisi arasındaki

sevgiyi şaha haber verir ve ayrılmalarına sebep olur. Bundan sonraki kısımlarda klâsik mesnevi olay örgüsüne uygun şekilde macera dolu olaylar birbirini takip eder. Bu arada iki gencin mektuplaşmasına ve kavuşmalarına yardımcı olan veya onları ayırmaya çalışan başka karakterler devreye girer. Birbirlerinden ayrı, farklı ülkelere giderek tehlikeli yolculuklar yapmak durumunda kalırlar. Mihr adamlarıyla Müşterî'yi aramak üzere çıkmış olduğu yolculuklardan birinde Harezmi ülkesine varır. Burada Şah Keyvân'ın kızı Nâhid Mihr'e âşık olur. Dadısı bu duruma çare bulmak için Mihr'e gidip Nâhid'i överse de Mihr dadının sözlerine aldırış etmez ve yola çıkmak için Nâhid'in babası Şah Keyvân'dan izin ister. Keyvân bunu kabul etmez ve onu ava davet ederek bir köşke yerleştirir. Nâhid'in kaldığı köşk bu köşkün hemen yanında olduğu için bir gün Mihr Nâhid'i orada görür ve güzelliğine hayran kalır.

Bu arada Sultan Karahan elçi göndererek Şah Keyvân'dan Nâhid'i ister. Şah Keyvân bir süre önce kızını bir sultana verdiği için bu teklifi reddeder. Karahan askerleriyle Keyvân'a savaş açmaya karar verir. Mihr Keyvân'a kendisine beşyüz asker verirse Karahan'ın ordusunu yeneceğini söyler ve böylece iki taraf savaştıktan sonra Karahan'ın askerleri yenilgiye uğrar.

Bu sıralarda Müşterî yanında arkadaşları Bedr ve Mihrab ile Harezmi ülkesine gelir ve Mihrab'ı kalacak yer bulması için şehre gönderirler. Mihrab şehirde Mihr'in adının herkesin dilinde övgüyle dolaştığını görür. O günlerde tesadüfen Behram ve adamları da Harezmi'ye gelirler. Behram Müşterî ve Bedr'i görünce esir eder. Mihrab şehre döndüğünde onlara Mihr'i haber verecekken esir edildiklerini görünce Mihr'e gidip durumu anlatır. Şah Keyvân adamlarını gönderip Müşterî'yi kurtarır ve iki dost birbirlerine kavuşurlar. Ardından Mihr ile Nâhid evlenirler. Bir süre sonra Mihr babasının ülkesine dönerek hükümdar olur, Müşterî de onun veziri olur. Beş yıl kadar sonra Mihr ve Müşterî aynı zamanlarda ölürler. O akşam Mihr'in eşi Nâhid de hastalanarak ölür. Mihr'in yerine oğlu tahta geçer.

Hassân'ın 835/1431-1432 yılında kaleme almış olduğu bu eser, II. Murad'a sunulmuştur. Eserin tarihi ebced hesabıyla aşağıdaki beyitte yer alan "E'azze'llâhu enşârah 'alemdür" mısraından çıkmaktadır:

Sebeb târîhe pes şâh-ı keremdür

E'azze'llâhu enşârah 'alemdür (M 190b/11)

Eser “mefâ'ülün / mefâ'ülün / fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. *Mihr ü Müşterî*'nin şimdiye kadar yalnızca Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan nüshası biliniyordu. Bu nüshaya ek olarak Münih'teki Baviera Devlet Kütüphanesi (Bayerische Staatsbibliothek) Cod. Turc.178 numarada kayıtlı yeni bir nüshası daha tespit edilmiştir.¹⁶ Aşağıda her iki nüshanın tanıtımı yapılarak yeni nüshanın diğer nüshayı tamamlayıcı özellikleri üzerinde durulacaktır.

Bilinen Nüsha: Paris Nüshası (P)

Bibliotheque Nationale, Ancien Fonds Turc 313 numarada kayıtlı bu nüshanın mikrofilm Süleymaniye Kütüphanesi (mikrofilm arşivi 2070)'ndedir. Eser, 41,5x31,5 ebatlarında 168 varaktan oluşan ve içinde üç mesnevi bulunan bir mecmuada yer alır. Bu mecmuadaki ilk eser *Mihr ü Müşterî* olup (vr.1b-45b) devamında Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev*'i (vr.46a-79) ve Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'si (vr.80-166) bulunur. Cildini göremediğimiz mecmua Blochet'nin belirttiğine göre yaldızlı şemseli kahverengi deri cilt içindedir (Blochet 1932: 135).

Mihr ü Müşterî Paris nüshası 45 varaklıktır. Harekeli güzel bir nesihle 4 sütun üzerine 31 satır olarak yazılmıştır. Başlıklar Farsçadır. 1b'de bulunan serlevha tezhibi 15. yüzyılın karakteristik özelliklerini taşır. Serlevhada süslü bir kufi yazı ile besmele yazmaktadır. Blochet'nin de belirttiği üzere serlevha tezhibi tamamlanmamış (1932: 135) görünmektedir.

Eserin sonundaki (45b) ferağ kaydı şu şekildedir:

Vaqa'a'l-ferâğ min tahrîrihi ve tesvîdihî 'alâ yedi'l-abdi'z-zaîfi'n-naḥîfi'l-müznib el-ḥâc Nebî bin Resûl bin Ya'kub ğafarallahu lehum ve licemî'i'l-müminîn sene 848

¹⁶ Bu vesileyle yeni nüshayı tespit edip beni haberdar eden kıymetli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Güler Doğan Averbek'e teşekkür ederim.

Ferağ kaydından anlaşılacağı üzere Nebî bin Resul bin Ya'kub¹⁷ tarafından istinsah edilmiş olan eserin istinsah tarihi 848 (1444/45)'dir. Bu tarih eserin kaleme alınışına oldukça yakın bir tarihe -12-13 yıl kadar sonrasına- tekabül eder.

İlk beyit: *Hak adıyla dutupdur âlemi ışık
Buluban elde mühür-i hâtemi ışık*

Son beyit: *Bi-ḥatm-i enbiyâ vü ḥatm-i tenzîl
Ki kıl ḥatmümde şerrüm hayra tebdîl*

Nüshadaki toplam beyit sayısı 5403'tür. Eserin toplam beyit sayısı hakkında *Mihr ü Müşteri'*nin bir beytinde net bir rakam verilmektedir:

*Sorilsa kaçdur ebyâtına a'dād
Diğil biş biş ü altı yüz ü heftād (P 45b/16)*

Buna göre eser 5670 beyittir. Dolayısıyla Paris nüshası şu hâliyle 267 beyit eksiktir.

Blochét'nin hazırladığı Paris yazmalar kataloğunda eserin Hassân'a ait olduğuna dair bir kayıt geçmez. Dönem itibarıyla bu eserin Pir Mehmed Azmî'nin *Mihr ü Müşteri'*si olamayacağı belirtilerek II. Murad'a sunulmasından ve baş kısımlarda *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin isimlerinin geçmesinden hareketle Şeyhî'ye ait olabileceği (Blochet 1933: 134) tahmininde bulunulur. Oysa eserde bu iki mesnevi Nizâmî'nin mesnevilerine atıfla zikredilmiş ve bu eserlerden ilham alınarak eser ortaya koymanın önemine dikkat çekilmiştir:

*Var evvel Hüsrev ü Şîrîni görgil
Şafâ vü 'ıyş-ile rengini görgil*

*Pes âhır Leylî vü Mecnûm bulğil
Anuḡ dahı sözinden lezzet alğil (P 3a; M 15a)*

¹⁷ Aynı mecmuada yer alan *Gül ü Hüsrev*'in ketebe kaydına bakıldığında da müstensih olarak Nebî b. Resul b. Yakub'un ismi görülür. Burada geçen "Amâsî" ibaresinden müstensihin Amasyalı olduğu anlaşılmaktadır. *Gül ü Hüsrev*'i neşreden Kazım Yoldaş Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sinin tıpkıbasımı yapılan İÜ TY 921 numaralı nüshasının da aynı kişi tarafından istinsah edildiğine dikkat çekmiştir (Yoldaş 1998: 11). Nüshanın istinsah tarihi 17 Ramazan 847 / 3 Ocak 1444'tür (Ünver 1983: 27). *Mihr ü Müşteri'*nin istinsah tarihinin 848 (1444-1445) olduğuna bakılırsa iki eser aynı kişi tarafından oldukça yakın tarihlerde istinsah edilmiştir.

Diğer yandan katalogda şair/yazar tespiti hususundaki aynı belirsiz durum mecmuanın bir sonraki eseri *Gül ü Hüsrev*'de de görülmektedir. *Gül ü Hüsrev*'in Attar'dan çeviri olduğu belirtilmekle birlikte şairi tespit edilememiş, bir önceki mesnevinin şairine ait olabileceği ifade edilmiştir. Şeyhî'nin *Leylâ vü Mecnun* ile *Gül ü Hüsrev* adlı eserleri bulunmadığı bilinmektedir.

Katalogda *Mihr ü Müşterî*'nin Hassân'a ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamasının da etkisiyle olmalı, yukarıda da söz edildiği üzere, daha sonra yapılan bazı çalışmalarda *Mihr ü Müşterî* çevirisi yapan şairler sıralanırken Hassân'dan söz edilmemiştir. Daha ötesi Paris nüshası 16. yüzyılda *Mihr ü Müşterî* çevirisi kaleme almaya başlayıp tamamlayamayan Pir Mehmed Azmi Efendi (ö.1582)'ye ait olarak gösterilmiştir (bkz. Anbarcıoğlu 1986: 1153; Yılmaz 1996: 24). Oysa nüshanın çeşitli yerlerinde Hassân kendi ismini zikretmiştir:

Dimiş sultân ki Ḥassân başarur ger
Dürişürse bu söz hakkında ekser (P 3a/7)

Benem Ḥassân u lafzum çerb ü şîrîn
Çekem husrevlere helvâ-yı rengîn (P 3a/17)

Koğul Ḥassân nedür güftâr-ı bisyâr
Ki müstahsen degüldür kavî-i mikşâr (P 3b/14)

Yeni Nüsha: Münih Nüshası (M)

Mihr ü Müşterî'nin yeni nüshası Bavyera Devlet Kütüphanesi (Bayerische Staatsbibliothek) çevrimiçi katalogunda Cod. Turc.178 katalog numarasıyla Assâr-ı Tebrîzî ('Aşşâr Tebrîzî Shams-ad-dîn Muḥammad Aḥmad) adına kayıtlıdır. Kütüphanenin basılı katalogunda (1970: 48) ise *Mihr ü Müşterî*'nin Assâr'ın eserinden tercüme olduğu ve eserin başlangıcında övgüsüne dair iki şiir bulunan II. Murad'a sunulduğu yazmakla birlikte kimin tercümesi olduğuna dair bir bilgi geçmez. Dolayısıyla bu nüshada da Paris nüshasında olduğu gibi Hassân'ın ismi örtülü kalmıştır.

Eser mikrofilm olarak dijital ortama aktarılmıştır. Kütüphanenin çevrimiçi kayıtlarında Fransız oryantalist Etienne Quatremère ile Jean Joseph Marcel'in isimleri geçer. Kütüphaneden edindiğimiz bilgiye göre J. J. Marcel bu el yazmasını Kahire'den satın almış ve ondan E. Quatramère'e intikal etmiştir. E. Quatremère'in bütün kitaplarının 19. yüzyılda Bavyera Devlet Kütüphanesi'ne gelmesiyle de el yazması bu kütüphanedeki yerini almıştır¹⁸.

Nüsha kütüphane kayıtlarında 1500 civarına tarihlendirilmiştir. Nüshanın 1b'den sonraki iki varağı ile son varağı eksiktir. Cildi taranmadığı için özellikleri hakkında fikir sahibi olunamamakla birlikte kütüphane ile iletişime geçildiğinde cilt yenilediği için modern olduğu, orijinal olmadığı bilgisi verilmiştir. Son varağın eksik olması nedeniyle müstensih ve istinsah tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Ancak P nüshası ile yazı tipi, harekeli oluşu, serlevha tezhibindeki yazı ve süslemeler bakımından benzerlik taşıması yakın dönemlerde istinsah edildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla nüshanın 1500 öncesi bir dönemde ve P nüshasının istinsah tarihi olan 1444/45'e yakın yıllarda istinsah edildiğini söylemek uygun görünmektedir.

Nüsha 190 varaktan oluşur. Varaklarda reddade/müşir bulunur. Vikaye sayfasında "na't-i manzûm" notu ve "el-fakîr Monlâ Hüseyin"¹⁹ kaydı ile silik bir mühür vardır. 1b'deki serlevha, tezhip bakımından 15. yüzyıl özelliklerini taşır. İçinde doğu kûfisi ile "Hâzâ Sefînetü'l-'Uşşâk" yazmaktadır²⁰. Bu ibare eserin bir başka ismi olabileceği ihtimalini düşündürmekle birlikte metinde *Mihr ü Müşteri* ile birlikte *Işk-nâme* ve *Heves-nâme* (M 15a/12-13) haricinde bir isme rastlanmadığından, daha ziyade konu ve içeriğe dikkat çekmek üzere konmuş bir başlık gibi görünmektedir. Serlevha'nın üst kısmında sonradan eklendiği anlaşılan "Hâzâ Kitâbun Miftâhü'l-Cenne" kaydı bulunur. 2a'da cetvelin üst kısmında "Her kim bu *Mihr ü Müşteri*'yi okur a'lem olur Anadolu'ya" yazmaktadır. Bu iki kayıt yazmanın zaman içinde sahipleri veya okurları

¹⁸ Quatremère'in kütüphanesi 1858'de Bavyera Kralı Maximilian II tarafından satın alınmıştır (Liebrenz 2019: 211).

¹⁹ İbarenin başında silik ve okunamayan bir kelime de bulunmaktadır.

²⁰ Yazıyı okumamda yardımcı olan Hattat Ali Toy'a teşekkür ederim.

tarafından eklenen, eserin kıymetine ve okunmaya değer olduğuna dikkat çeken notlar olmalıdır.

Nüsha harekeli nesih ile yazılmıştır. Sayfa kenarları cetvelle çevrilidir. Başlıklar Farsçadır ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varaklar 15'er satır olup 12 ve 13. varaklar 17 satırdır.

İlk beyit: *Hak adıyla dutupdur âlemi 'ışk*
Buluban elde mühr-i hâtemi 'ışk (M 1b)

Son beyit: *Kılıp Behrâm ü Tîri Delv sîrâb*
Rulı-ı Bercîs 'Akrabdendi pür-tâb (M 190b)

Bu nüshada sayıımıza göre 5569 beyit bulunmaktadır. M'deki kopuk varakları içeren ancak eksik kısımları da bulunan P nüshası ile birlikte değerlendirildiğinde bu sayı kabaca toplam 5659 beyite çıkmaktadır. Mesnevî'de eserin 5670 beyit olduğu belirtildiğine bakılırsa iki nüsha yardımıyla, müellif nüshasındaki beyit sayısına oldukça yakın bir sayı ortaya çıkmaktadır. İki nüshanın tam bir karşılaştırmalı metni hazırlandığında bu sayı netleşecektir²¹.

Bilinen Nüshanın (P) Yeni Nüshanın (M) Eksiklerini Tamamlayan Özellikleri

Hassân'ın *Mihr ü Müşteri'sinin* Paris nüshası (P) toplam 5403 beyittir. Bu nüshada Münih nüshasına (M) göre önemli ölçüde eksik kısımlar bulunmakla birlikte M nüshasının varak kopmasından kaynaklı eksikleri de P nüshası ile tamamlanabilmektedir. Dolayısıyla her iki nüshanın birbirini tamamlayıcı özelliği bulunmaktadır. P nüshasının M'yi tamamlayan iki önemli özelliği vardır. Bunlardan biri, bu nüshanın eserin toplam beyit sayısının verildiği beyti ihtiva etmesidir. Hassân'ın belirttiği üzere eserin toplam beyit sayısı 5670'tir:

Şorlsa kaçdur ebyâtına a'dād
Diğil biş biş altı yüz ü heftād (P 45b)

Yukarıdaki beyit M nüshası sondan eksik olduğu için yalnızca P nüshasında bulunmaktadır. Beytin eser için önemli bir bilgiyi ihtiva etmesi P'nin önemini artıran bir husustur.

²¹ Şu anda bu çalışma tarafımızdan hazırlanmaktadır.

Eserin kaleme alınış tarihi (835/1431-32) de yine hâtime kısmında geçen bir beyitteki “E’azze’llâhu ensârah ’alemdür” mısraında tarih düşürme yoluyla belirtilmiştir. Bu beyit her iki nüshada da yer almaktadır:

Sebeb târîhe pes şâh-ı keremdür

E’azze’llâhu ensârah ’alemdür (h.835) (M 190b/11; P 45b/12)

Bununla birlikte eserin bitiriliş tarihi detaylı astrolojik takvimle ifade edilmiştir. *Mihr ü Müşterî*, karakterlerinin isimlendirilmeleri başta olmak üzere kozmik âleme dair bilgilerle donatılmış bir eserdir. Şair buna uygun olarak eserin tarihini belirtirken de bu bilgilerden faydalanmış ve eserini tamamladığında burç ve yıldızların gökyüzündeki konumlarından söz ederek verdiği tarihi ayrıntısıyla belirtmiştir. Bu detaylı astrolojik tarihlendirme, görüldüğü kadarıyla büyük ölçüde Hassân’ın Assâr’dan birebir çevirisi (bkz. Yılmaz 1996: 218; Ms. Or. Oct. 120: 189a/11-189b/3) şeklindedir. Ancak birkaç mısra da çizmiş olduğu farklı tablo Assâr’ın söylediklerini bir ölçüde kendi eserini bitirdiği saate uyarlamış olabileceğini de düşündürmektedir. Öte yandan bu farklılıklar Türkçe nazma uydurmak için yapılmış değişiklikler de olabilir. M’de son varığın kopuk olması nedeniyle kısmen yer alan bu bölüm P’de bütünüyle yer almaktadır. Hassân’ın, eserin bitirildiği zamanı astrolojik olarak tasvir ettiği mısralar aşağıdadır:

Bilînmeklik-içün âgâz u encâm

Bu zîbâ nâmede kim oldı mādām

Sebeb târîhe pes şâh-ı keremdür

E’azze’llâhu ensârah ’alemdür

Geçürmiş-idi iki sâ’atin rûz

Buluban ihtiyâr-ı fâl-i feyrûz

Çamer nûrından ol sâ’atde tâli’

Olup Cevzâdayidi Zühre lâmi’

Zuhal Mihr-ile alup burc-i Hâtı

Ki ser-tâ-ser kıla seyrân büyütü

Çılup Behrām u Tīri Delv sīrāb

Ruḥ-ı Bircīs 'Aḳrebdeni pūr-tāb (M 190b/10-15; P 45b/12-14)

Felek tağı keçisindeydi hem rās

Buluban rāmī zaḳım-ı tīrden pās

İriüp bu nāme-i nāmī be-itmām

Bu defter buldı āgāz-ile encām (P 45b/15)

Yeni Nüshanın (M) Bilinen Nüshayı (P) Tamamlayıcı Özellikleri

*Mihr ü Müşteri'*nin Münih (M) nüshasının baştan iki varağı ve sondan bir varağı eksiktir. Bu eksikleri dışında P'yi tamamlayıcı önemli kısımlar ihtiva etmektedir. P nüshasında varak kopması bulunmamaktadır. Ancak bir şekilde müstensih tarafından atlanan kısımlar vardır. Bu kısımlar -M el yazmasının ebatları ile- toplamda 8 varak civarına denk gelmektedir. M nüshası ile tamamlanabilen bu kısımları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. 4b'de başlayıp 8b'de biten 10 bentlik toplam 110 beyitten oluşan terci-i bend²² P nüshasında bulunmamaktadır. Bu terci-i bend Hz. Peygamber'in övgüsünde yazılmış bir na'ttir. Mesnevide na't bölümü bulunmaktadır. Bu şiire na't ve miraciyye bölümlerinin ardından yer verilmiştir.

2. "Şikāyet kerden ez ehl-i zamān-ı hīş" (M 8b) başlıklı bölüm P nüshasında yoktur. Bu bölümde Assār-ı Tebrizî'nin bu mesneviyi yazma sebebi anlatılmaktadır. Şair buradan sözü kendi yaşadığı zamanda şiire, sanata değer veren bir sultanın var olduğuna getirerek onun övgüsüne yer verir. Bu bölümün son 13 beyitlik kısmı ise P'de sultanın methiyesinin devamında gelir. Burada P nüshasında istinsah edilirken bir kopukluk olmuş gibi görünmektedir. Aslında bu 13 beyitlik kısımda yine sultana ait övgü sözleri yer aldığı için ilk bakışta P'de herhangi bir kopukluk hissedilmemektedir.

3. 12a'da sultana yazılmış 37 beyitlik bir kaside bulunmaktadır. Bu kaside P nüshasında yoktur. Mesnevide methiye bölümünün ardından gelen "Şikāyet kerden..." bölümünden sonra bu kasideye yer verilmiştir.

²² Şiir aslında terki-i bend şeklinde yazılmıştır. Ancak başlık terci-i bend konmuştur.

Bu kaside edebiyatımızda örneğine az rastlanacak şekilde elif harfi kullanılmadan yazılmış olması bakımından farklı ve önemlidir.

4. M'de 58b'de kahramanlardan Müşterî'nin dilinden yazılmış 9 beyitlik gazel de P'de yoktur. Bu gazelin devamında (59b) bulunması gereken "Resîden-i Müşterî ve Bedr be-Kal'a-i Rehzenân" başlığı ise M'de yoktur. Burada başlık atlanmış görünmektedir.

5. 156a'da yer alan Nâhid'in Mihr'e söylediği gazel de P'de yoktur.

M'de bulunup P'de bulunmayan kısımlar bu şekildedir. Bunun dışında her iki nüsha arasında başlıklarda bazı küçük farklılıklar bulunmakla birlikte az sayıda da olsa bazı başlıkların birbirinden tamamen farklı olduğu (M 173b, 175a; P 41b) görülmektedir. Ayrıca P'de atlanan bir başlık ("Sıfat-ı Keşî" 89a) da bulunmaktadır. Diğer yandan M 88b'deki son beytin ikinci mısraı ile M 89a'daki ilk beytin ilk mısraının P'de sehven atlandığı anlaşılmakta ve iki ayrı beytin mısralarının tek beyitte bir araya geldiği görülmektedir.

Sonuç

Assâr-ı Tebrizî'nin *Mihr ü Müşterî*'sinin Türkçeye bilinen en eski tercümesini yapan ve Türk edebiyatında *Mihr ü Müşterî* tercüme geleneğini başlatan Hassân hakkındaki bilgilerimiz birbirinden kopuk ve yetersizdir. Gerçekte Hassân hakkında en kesin bilgiler şüphesiz ki eserinden öğrendiklerimizdir. Bunlar da II. Murad dönemi şairi olduğu ve *Mihr ü Müşterî*'yi II. Murad'ın isteği üzerine kaleme aldığından öteye geçmez. Eserindeki ifadelerden çıkarabildiklerimiz ise -sultanın bu eseri ancak Hassân'ın çevirebileceğini öngörmesine nazaran- şairin kendisini şiir alanında ispatlamış ve saray çevresinde sultana yakın bir isim olduğudur. Aynı şekilde eserde Edirne'nin zikredilmesine bakarak eserini -II. Murad'ın da tahta geçip yaşam sürdüğü- bu şehirde yazdığını anlayabilmekteyiz.

Hassân ile ilgili olarak karşılaştığımız en ciddi müşkül edebiyat tarihimizde *Mihr ü Müşterî* adlı bir eser kaleme alan bu isimde bir şahsiyetten söz edilmemesidir. Hassân'ın izini sürmek üzere kaynaklara baktığımızda II. Murad döneminde yaşamış ve sultanın gözdesi olup ihsanlarına nail olmuş Hassân adlı bir şair ile karşılaşıyoruz. Ancak bu şairin

herhangi bir eserinden söz edilmediği gibi *Mihr ü Müşterî* adlı bir eserinden de bahsedilmemesi *Mihr ü Müşterî* yazan Hassân olup olmadığı hususunda kesin bir hükme varmamıza engel olmaktadır. Bununla birlikte şair biyografilerinin ele alındığı eserlerden yalnızca ikisinde Hassân'dan söz edilmiştir. Bunlardan biri Sehî Bey'in *Heşt Behişt*'i, diğeri Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ıdır. Sözü edilen Hassân'ın, nazire mecmualarında şiirlerine rastlanmaktadır. Saruhan Beyi Hızır Şah'a sunmuş olduğu bir kasideden anlaşıldığı kadarıyla önceleri Saruhan Beyliği'nde iken sonra Osmanlı'ya intisap etmiş ve II. Murad döneminde yıldızı parlamış bir şairdir. Tezkirelerde bahsedilen Hassân'ın II. Murad'ın beğenisini kazanmış bir şair olması, *Mihr ü Müşterî*'nin sebep-i telifindeki ifadelerden de eserin şairinin sultan tarafından kabiliyetli görülerek böyle bir eseri yazma teklifine layık görülmesi, sultanın çevresinde aynı dönemde, aynı mahlasta ve başarılı iki ayrı şair bulunması ihtimalini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla tezkirelerde II. Murad dönemi şairi olarak gösterilen ve mecmularda sultana övgü şiirleri de bulunan Hassân'ın aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Hassân'ın tezkire yazarlarınca göz ardı edilmesi, şöhretinin ilerleyen yıllarda yavaş yavaş kaybolmuş olmasından kaynaklanabilir. Hassân'a yer veren birincil kaynaklarda *Mihr ü Müşterî*'den bahsedilmediğinden, eser, günümüze gelen el yazması nüshalar vasıtasıyla ancak kayda geçebilmiştir.

Eserin el yazması kataloglarında şairinin tespit edilemeden bırakılmış olması, yine Hassân'ın isminin örtülü kalmasına sebep olmuş ve eserle şairin isminin birlikte anılmasına engel olmuştur. Paris yazmasının mikrofilminin Türkiye'ye ulaşmasıyla 80'li yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde yapılan bir bitirme tezi ve ardından hazırlanan yüksek lisans tezleriyle nihayet Hassân, *Mihr ü Müşterî* ile birlikte anılabilmektedir. Ancak bu tezlerin literatürde yeterince tanınma imkânı bulamaması nedeniyle Hassân üzerindeki sis perdesi tam olarak kalkmamıştır. Yakın tarihlere kadar bazı çalışmalarda *Mihr ü Müşterî* tercüme edenler arasında Hassân'ın isminin anılmaması bize bunu göstermektedir.

Son zamanlara kadar Paris'te bir nüshası olduğu bilinen Hassân'ın *Mihr ü Müşterî*'sinin Münih'te bir nüshası daha tespit edilmiştir. Bu nüshada Paris nüshasında bulunmayan bir na't ve II. Murad övgüsünde

yazılmış bir kaside vardır. Ayrıca nüshada “Şikâyet kerden ez ehl-i zamân-ı hîş” başlığını taşıyan ve kaynak metnin yazarı Assâr-ı Tebrizî'nin eserinin sebab-i telifini içinde bulunduran, aynı zamanda Hassân'ın, içinde yaşadığı dönemde şiire ve sanata değer verdiğini ifade ettiği sultan II. Murad'a övgüler içeren bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm Assâr'ın eserinden çeviri olmakla birlikte -Assâr'ın Tebriz dediği yerde Hassân'ın Edirne'yi anması gibi- şairin konunun akışı içinde bazı kısımlarını kendisine uyarladığı bir bölümdür. Metin içinde P nüshasında bulunmayan ve kahramanların ağzından söylenen iki gazel de vardır.

Yeni nüshada (M) bulunan bu manzum parçalar, her şeyden önce eserin kayıp kısımlarını ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte bu nazım parçalarının geneli eserin orijinal kısımlarına aittir. Diğer bir ifadeyle, tercüme olan bu eserin telif kısımlarını haizdir. Tercüme eserlerde bu tür bölümler -tercüme tarzı ve tekniği bir yana bırakılacak olursa- eserin farklılığı ve özgünlüğünü belirleyen, şairinin/yazarının eser üzerindeki imzasını gösteren bölümlerdir. Na't, kaside, gazel gibi bizzat Hassân'ın kendi kaleminden çıkmış ve yalın biçimde kendisinin sanat tarzını yansıtan bu parçalar, aynı zamanda onun şairlik yönünün değerlendirilmesinde bize doğrudan sunulmuş veriler taşıması bakımından kıymetlidir.

Diğer yandan bilinen nüsha (P), baştan ve sondan kopuk varakları bulunan M nüshasını tamamlamaktadır. M nüshasında giriş bölümünün önemli bir kısmı ve münacat bölümü varak kopukluğu nedeniyle yoktur. Ayrıca hatime bölümüne ait bir varak da eksiktir. Eserin toplam beyit sayısının verildiği ve bitirilme tarihinin astrolojik biçimde tasvir edildiği beyitlerin bir bölümünün de içinde yer aldığı bu varak, eser hakkında mühim bilgiler ihtiva etmesi bakımından P'nin değerini artırmaktadır. Dolayısıyla her iki nüshada birbirini tamamlayan kısımlar mevcuttur. Bu bakımdan müellifin elinden çıkan nüshaya ulaşmada ve eserin sağlam bir metnin oluşturulmasında her iki nüsha da önem arz etmektedir. İki nüshanın karşılaştırılmasıyla ortaya konacak bir *Mihr ü Müşterî* metnine ihtiyaç bulunmakla birlikte bu çalışma tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

Kaynakça

- AKMANDOR, Ayten (1983), *Münîrî ve Mihr ü Müşterî Mesnevisi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
- ANBARCIOĞLU, Meliha (1984), "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşterî Mesnevileri", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XLVII, 185-188, 1151-1189.
- ARSLAN, Mustafa (2013), *Mîrî, Mihr ü Müşterî (İnceleme-Karşılaştırma-Metin)*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ASSÂR, *Mihr ü Müşterî*, Ms. Or. Oct. 120.
- BABA, M. Okan (1986), "Mihr ü Müşterî [vr. 33b-39b]", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- BİLGİN, A. Azmi (2005), "Mihr ü Müşterî", *DİA*, XXX, 28-29.
- BİLGİN, Orhan (1991), "Assâr-ı Tebrîzî", *DİA*, III, 504.
- BLOCHET, E[dgard] (1932, 1933), *Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale*, I-II, Paris.
- BROWNE, Eward G. (1920), *A History of Persian Literature: Under Tartar Dominion (A.D.1265-1502)*, IV, Cambridge University Press.
- BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ (1975), *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, III, (Haz. İsmail Özen), İstanbul: Meral Yayınevi.
- CÂMÎ, Nureddin Abdurrahman bin Ahmed Câmî (1379), *Bahâristân ve Resâil-i Câmî*, Tahran: Mîrâs-ı Mektûb.
- CANPOLAT, Mustafa (1978), "Hassân'ın Şiirleri", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara, 27-44.
- CANPOLAT, Mustafa (1995), *Ömer bin Mezid, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERTEK MORKOÇ, Yasemin (2003), "Eğridirli Hacı Kemâl'in Câmîü'n-Nezâir'i". Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- ETHÉ, H. (1903), *Catalogue of the Persian Manuscripts in the Library of India Office*, I, Oxford.
- FLEİSCHER, [Heinrich Leberecht] (1861), "Notizen, Correspondenzen und Vermischtes", *ZDMG*, XV, ss. 389-396.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ (2009), *Künhü'l-Ahbâr, Dördüncü Rûkn: Osmanlı Tarihi*, I, Tıpkıbasım, Ankara: TTK Yayınları.

- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ (2017), *Künhü'l- Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019).
- GIYNAŞ, Kâmil Ali (Haz.) (2017), *Pervâne b. Abdullah, Pervâne Bey Mecmuası*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0> (E.T.: 20 Aralık 2019).
- HASSÂN, *Mihr ü Müşterî*, Ancien Fonds Turc 313.
- HASSÂN, *Mihr ü Müşterî*, Cod. Turc.178.
- KARA, Hüseyin (1986), "Mihr ü Müşterî [vr. 13b-20a]", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- KARTAL, Ahmet (2004), "Nazım (XV. Yüzyıl)", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, V, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KARTAL, Ahmet (2008), "Tercüme Edebiyatı", *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Kurtuba Yayınları.
- KÂTİP ÇELEBİ (2007), *Keşfü'z-Zunûn An Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, IV, (Çev. Rüşti Balcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KAVAKLIYAZI, Ahmet (2010), *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'ndeki 13450 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- KÖKSAL, M. Fatih (2013), "Hassân", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=834>, (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019).
- KÖKSAL, M. Fatih (Haz.) (2017), *Edirneli Nazmî, Mecma 'u'n-Nezâ'ir*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019).
- KUT, Günay (1986), "Mihr ü Müşterî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, VI, 333-35.
- KUT, Günay (2004), "Nazım (XIII-XIV. Yüzyıl)", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, Ankara: AKM Yayınları, IV, 304-564.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara: TTK Yayınları.
- LİEBRENZ, Boris, Cristoph Rauch (ed.) (2019), *Manuscripts, Politics and Oriental Studies*, Leiden: Brill.

- ORKUN, Hüseyin Namık (1946), *Türk Tarihi IV*, Ankara: Akba Kitabevi.
- ÖZDOĞAN, Neslihan (1982), "Mihr ü Müşterî, Hassân [1b-13a]", Bitirme Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ÖZSOY, Nasrullah (1986), "Mihr ü Müşterî [vr. 20a-26b]", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- POLAT, Arzu (2017), *Behiştî Sinan'ın Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevîsi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- RİYÂZÎ MUHAMMED EFENDÎ (2017), *Riyâzü'ş-Şu'arâ*, (Haz. Namık Açıkgöz), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39-suarapdfpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019).
- SEHÎ BEG (2017), *Heşt Bihişt*, (Haz. Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019).
- SOLMAZ, Süleyman (2005), *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2002), *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*, İstanbul: Kitabevi.
- TERBİYYET, Muhammed Ali (1314), *Dânişmendân-ı Azerbaycân*, Tahran.
- TİKEN, Kâmil (1986), *Mihr ü Müşterî [vr. 27a-33b]*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2005), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- TUMAN, Mehmet Nâil (2001), *Tuhfe-i Nâilî - Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, I, (Haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1981), "Hassân", İstanbul: Dergâh Yayınları, IV, 138.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1937), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÜNVER, İsmail (1983), *Ahmedî, İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yayınları.

Verzeichniss der Orientalischen Handschriften der K. Hof - und Staatsbibliothek in München mit Ausschluss der Hebreischen, Arabischen und Persischen (1970), Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

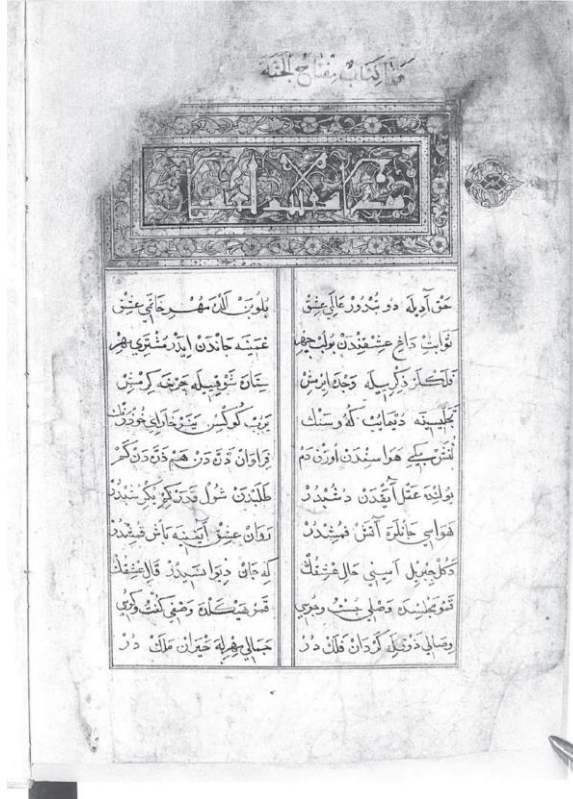
YAZAR, Sadık (2011), *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

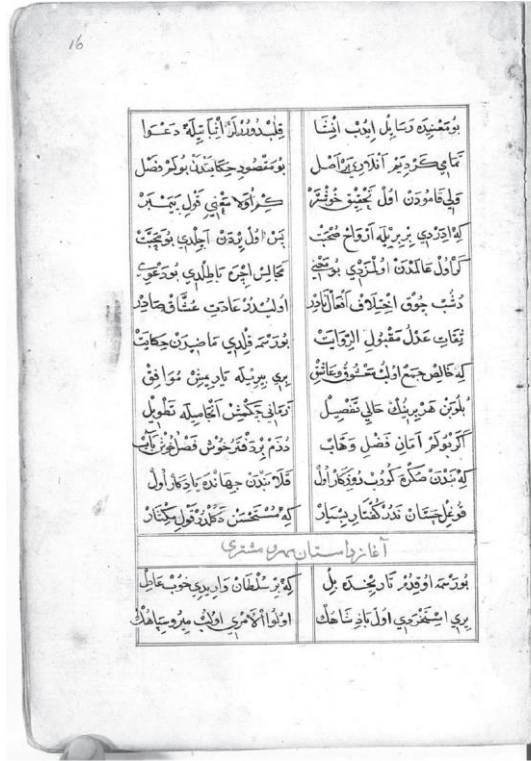
YILMAZ, Fatma Nur (1986), *Mihr ü Müşterî [vr. 39b-45b]*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

YOLDAŞ, Kâzım (1998), *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.

Ek

Mihr ü Müşteri, Cod. Turc 178

16a (Âgâz-ı Dâsitân)